



[३]

[लक्ष्म्या गाईबरोबर जो एक शिंगी घोडा चरत होता त्यानें ब्रह्मपुराणे सेनापती व त्याच्या दोघां सैनिकांना ठार केलें. एक सैनिक स्वतःचा जीव वाचवून राजधानींत परत गेला व त्यानें ती बातमी राजाकडे पोचली केली. गांवांत अफवा उडाली कीं शत्रूचा कोणो हेर राजधानी शेजारच्या राजांत गुरें चरायला घेऊन येतो व त्याला भरून आणण्यासाठीं राजाचें शिपाई गेले आहेत. तें ऐकून लक्ष्म्या बाप महादू मुलाच्या रक्षणासाठीं तळवार घेऊन धांवला. पुढें बापा.]

गावाच्या तोंडून सर्व वृत्त ऐकून लखू वरून त्यानें सेनापति व सैनिकांचा मुडका चकित झाला. जवळच गुरांबरोबर पाडला असावा असें मला देखील वाटूं रत असलेल्या त्या एकशिंगी घोड्याकडे लागलें आहे.

ट दाखवीत तो बापाला म्हणाला—“मी महादूचे लक्ष इतका वेळ मुलावर होतें. तल रात्री ज्या घोड्याविषयीं तुम्हांला त्यानें त्या घोड्याला पाहिलें तेव्हां दचकून गितलें तो हाच घोडा. त्याचें शिंग व तो दोन पावलें मागे सरकला. पण लखू ड पहा कसें रक्तबंराळ झालें आहे. त्या आपल्या वडिलांना जवळ बोलावून घेऊन



गेली. म्हणाला-“हा क्रूर आहे यात कोणा नाही. पण का कोपास टाकू माझ्याजवळ तो अमर्त्या गोमरुगईसारखा वागतो.”

“म्हणजे गांवात उहालेली मातमी खोटी नाही आणि सेनापती व दोघा सैनिकांना याने ठार केले आहे म्हणायलाच राज्याचे शिपाई इकडेच येत आहेत. ते तुलाच संशयावर भरपाय व मारहाण करणार! म्हणाला म्हणाला.”

“सेनापतीने स्वतःच पोलीस व त्याचा करून स्वतःच मरण मोठावून घेतले त्याला कोण काय करणार? त्याने त्याच्या गळ्यात

दोरी बांधली व त्याला घेऊन ओढून घेऊन चालला. पोलीसने स्वतःचा रक्तव करून वेण्यासाठी सेनापती व दोघे सैनिक लिवांग ठार केले असताना.” म्हणु म्हणाला.

“ते संशयावर तुला व मला घेऊन घेऊन जाणार. हे कोठे तरी पळून काढाई जाण. तुझ्या आयोपांनी ही उत्तरे आहे. ते शरले तेव्हापासून ती खुंदीला टांगून ठेवलेली होती. ही तुझ्या हातात असल्यावर तुला कसलीच भीती नाही. शिपायांच्या हाती कैदेत खिंतपत पळून राहण्यापेक्षा बुद्ध करून मरण जाले तरी बरेकरेक.” म्हणु म्हणाला.

म्हणुने बापावबळून तळवून घेत निघाले-“मग बाबा, तुम्ही एकटे येथे राहून काय करणार?”

“मी!....मी स्वतःच रक्षण कसे तरी करून घेईन. पण या जगात जातां किती दिश्यांचा पाडणा राहालो आहे! राईरा रागात पिटाकून देईन आणि कोठे तरी रागातच लपून राहीन. त्यांच्या नजरेभोवत जाळे नाही म्हणजे छाले.”

दोघे शेकड उभे होते. खिंतक्यात तुळतुळ पुळीचे छोट स्थान दिसते. त्यावरून सैनिक येत असावेत असे त्यांनी अनुमान केले.

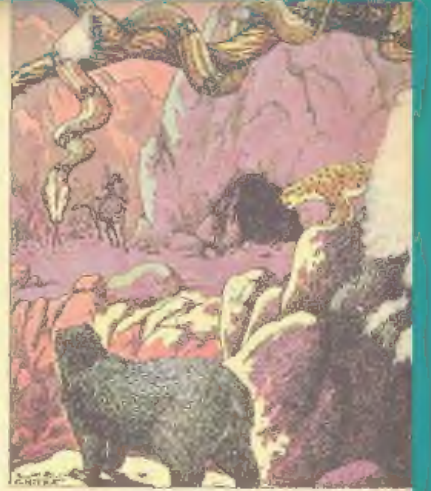
बापाने मुलाकडे त्याकडे नजरेने एकदा पाहिले. म्हणु खोच आपल्या एकादगी घोळ्यावरून जाऊन उभा राहिला व त्याची मान स्वाबंद झाली. म्हणाला-“बाबा! त्या सैनिकांच्या हातांतून निघून जायचे म्हणजे याच्या मदतीची गरज आहे. हा स्वाराने माझे रक्षण करील. याच्यावर बसतो. तो नेईल शिकडे गावां.”

थो थोडा थोडे मिटून स्वतःच उभा राहिला. म्हणुने नेण्यावर टांग टाकली व टांग पाऊन चालायला लपून देली. त्याबरोबर तो भरघाव पळून जाणारा व डोंगरा-पडीकडच्या स्त्रोत्याकडे निघाला.

पोलीसाचा वेग पाहून म्हणु प्रथम बाबराका, पण त्याने त्याची आयुध वट घळून ठेवली होती. तरी हात सैक आले तर त्याची आपटून कपाळपोळ होणार. देवावर भरवसा ठेवून तो त्या घोळ्यावरून चालला होता.

थोडा दगडावर, खडकावर, जमिनीवर एकाच वेगाने वाघड होता. त्याचे पाय सरकत नव्हते की वेग कमी होत नव्हता.

थोडा डोंगरात शिरला. डोंगरावरच्या रानात रामाई भापदे होती. वाम, मिह, हरी, अस्बले बगैरे बगैरे. अयंकर मोठमोठी



झाडे व त्यांना विळखा घालून घसलेले अजगर पाहून म्हणु बाबराका गेला. या दरीतून जिवंत परत जायचे नावच नको. या खापदांच्या तोंडी मरण वेण्यापेक्षा ब्रह्मपुत्राच्या सैनिकांच्या हाती सांपडले असतो तर त्यात काय वाईट झाले असते? हा एक शिगी थोडा कावांना वाटला तसा खरोखरच मायावी राक्षस दिसतो आहे. नाही तर तो मला फसवून या अयंकर दरीत घेऊन आला असता. पण उधिरा शहाणपण येऊन काय उपयोग! हा येऊन आईक तेथे येऊन पाहिजे. मी तळवारीने याका ठार केले



तरी या क्षापदांच्या मुखांतून जिवंत परत काणे शक्य तरी जाहे का! काय करणे काही शकत नाही.

लवू याच विचारांत पुरकटून गेला असता एकाएकी त्या घांल्याने घका झड्ड्यांत उडी मारली. समोर लवूला एक खोल गुहा दिसली. दोडा त्या गुहेच्या सोडाखी उभा राहून सेकाळू लागला. मी दृजर आहे अशी खूण आपल्या मालकाला तो करीत असावा.

स्वातंत्र गुहेत दिव्याचा उजेड दिसला. तेंतर मशाळीचा उजेड दिसला व दोवरी एका होमगुन बळ्या असलेले दिसले. यांत

“हाग खीन नून” चा कावाग पण येत होता.

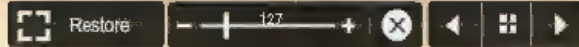
लवू घांल्यावरून खाली उतरून जात निघाला होता. पण तो उजेड पाहून व जाचून ऐकून स्तब्ध जागच्या जागी उभा राहिला. त्याच वेळी त्या घांल्याने दोखील मधळत पाव काडला. पावो पळणार कोठे? इगळा-आड खडकाआड कोठे लपणार!

गुहेत पुन्हा पहिल्यासारखा काळोस हाका. उजेड नाही, धूर नाही, खडबुड नाही, संशोचन नाही. पुन्हा सर्व शांत झाले. हा बरक लवूला विचित्र व आसन भांवर बाराळ.

गुहेत कोणी नाही, पणडे साम. मग तो कोणी राक्षस आहे, की माविक, की वेगी, की बरमांगळी कोणी मनुष्यच, लवू हा विचार करीत उभा होता.

तेंतर त्याने विचार केला, गुटेराल मनुष्य काळोसाडजे आपणाला दिसले शक्य नाही. पण आपण उजेडांत आहो. आपली हालचाल त्याला छान दिसत असावा. आपणाला पकडण्यासाठी तो काही तरी उपाय योजीत असावा. इच्छून येथून पाव काडला पाहिजे.

महोदय



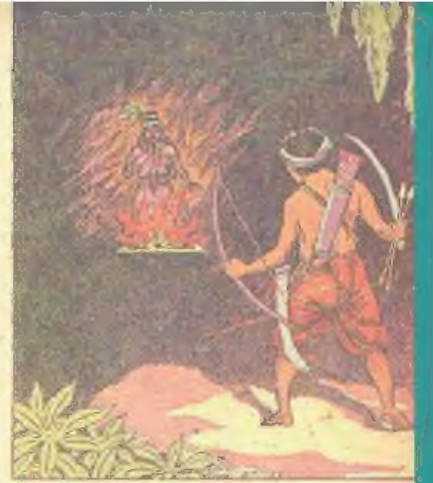
असा विचार करून लवूने आपल्या एकशिंगी घोल्याकडे वळून पाहिले. पण तो माराच दूर उभा होता. तो दूर एका खडकाबळळ उभा राहून शिंग बांधीत होता. इतक्याच्या घरण्यासाठी थांबला. पण तो लुण्णविणी उडी मारून दूर एका खडकावर भांवन उभा राहिला.

लवू बगदी हताश होऊन जागच्या जागी उभा राहिला.

लवूने धीर करून त्या गुहेत शिरायचे ठरविले. एका डातले लपनार उचलून घेवली व वेग वाण घेतले. दुसऱ्या हातात प्रतुण घेतले. चार पावले पुढे गेला. पण पुन्हा इतू इतू मागे सरकला.

लवूला एका एकी यजकुंडापलीकडे एक मधेवर मनुष्य दिसला. त्याला लवू बारीक दाडी होनी, काळेकुड तोंड होते. दोक्या-वर एक शिरकाण होते. त्याला पाहून लवू पुन्हा जागच्या जागी स्तब्ध उभा राहिला.

“बाळ! शिण्याचे कारण नाही. मिकं मकोर! तुला व तुझ्या बापाला बांबविण्याची अवाबदारी माझ्यावर आहे!” म्हणून तो मधेवर मनुष्य पुढे गेला.



त्याचा तो प्रेमळ बाबाज ऐकून लवूच्या मनोतली भीति थार लप्यास गेली. हा कोणी का असेना. हा मला व माझ्या परिस्थितीला ओळखतो आहे. त्याला मिळून पळून जाण्यात काही अर्थ नाही. बस्यपेक्षा बाईट होण्याचा जास्त संभव असला तरी येथून जाण्याचा विचार सोडून दिला पाहिजे. हा आपल्यावर एवढे वेग दाखवीत आहे. यांत मारा बोडा का होईना स्वार्थ असतारच.

“बाळ! मी बोललो त्यावर तुझा विश्वास नाही का! ये इकडे ये! आत गुहेत ये!” असे सांगून तो मधेवर मनुष्य गुहेत परत



Restore



127



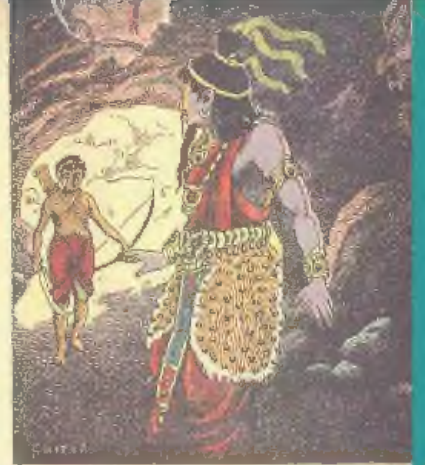
भाके लागला, पण लखू येत नाहीसे पाहून मागे वळून न्हाणाळा—“भाइयाबरोबर कात बायका भीति वाटते का!”

तो दम ऐकून लखूला राग आला. मूळ काय वाटेल, मी मितरा आहे! तो स्वामिमानने न्हाणाळा—

“दुष्म्याबरोबर या पुढेतच काय, तुं खांगलीक तिकडे माझी याकची लघारी आहे. मी रानांतच जन्माला आलो. रानांतच वाढतो व रानांतच राहत आहे. मय भीती भाव! रानटी लोकांनत वाटत नाही. एण तुला भाइयाविषयी व माझ्या वडिलांविषयी इतकी माहिती कशी कळकी थाचे मला चाबघे वाटत आहे.

“ये आंत ये! मला हें सर्व कसे कळले हे मी तुला बाबबितो. तुं कांत येऊन माझ्या काळभैरवाच्या डोक्यांतून पाहिलेस तर जगांत कोठे काय पडत आहे तुला सर्व दिसेल.” तो मयंकर मनुष्य लखूला न्हाणाळा.

लखू स्वच्छाबरोबर पुढेत फिरला. पुढेत काळांत होता. दहा पंधरा पारले बाबल गेव्यावर त्याच्या डोंगांव एका मोठ्या निलासारखे मोक दिसले. त्यांत दगड पडत आहे, सर्व दिसेल. तो पहा, तुला कोरून रानटी मांभरांनी आहूती वधार बाग म्हावू! त्या गाई! ते पहा दैनिक



केलेली दिसली. त्या मोक्याने होळे लाक पुंन होते.

“हाच तो काळभैरव! भक्तासाठी बट-वृक्षासारखी सावली देणारा, वण शत्रूला काटेरी कुण्णासारखा! जव काळभैरव की वय!” असे म्हणत एका मुलीने त्या मयंकर माणसाने काळभैरवाच्या डोक्याला स्पर्श केला. नंतर मागे सरकून लखूला न्हाणाळा—“लखू, ये आता, तुं याच्या डोक्यांतून पहा. तुला जगांत कोठे काय पडत आहे, सर्व दिसेल. तो पहा, तुला कोरून रानटी मांभरांनी आहूती वधार बाग म्हावू! त्या गाई! ते पहा दैनिक

बांदोरा



Restore



127



त्यांना घराबाहेरसाठी वळत आहेत! पण...! हा, हा, हा, हा, हा!" म्हणत तो जोराने हँसला.

लव्हने काळभैरवाच्या डोक्यातून पाहिले. त्याचा म्हातारा नाच साकीत लपून बसला होता. गाई रानात धावत होत्या. घोडेस्वार त्यांना एकत्र करण्याचा प्रयत्न करीत होते.

ते दृश्य पाहून लव्हला वाईट वाटले. आपण या अशर्मा बापाच्या मदतीला जाऊ शकत नाही. गाईंचे रक्षण करू शकत नाही. पळपुड्यासारखे स्वतःचा जीव वाचविण्यासाठी इकडे पळून आलो.

राजाच्या शिपायांनी गाई धकल नेल्या तर बावांना रानात पोटभर खायला देलील मिळणार नाही. स्वतःचा जीव वाचविण्यासाठी खोसले पळत रहावे लागेल. अशा वेळी मला पळून जायची कां बुद्धी द्यावी!

तो भयंकर सगुण लव्हच्या मनातले विचार ओळवून म्हणाला—"तुला रानात दुःखी होण्याचे कारण नाही, लव्ह! तुम्या-वडिलांचे व तुझ्या गाईंचे रक्षण करण्याची जबाबदारी माझ्यावर आहे हे मी पहिल्यानेच नाही का सांगितले." असे म्हणत तो मुद्देंच्या बाहेर आला व मोठ्याने ओगडून म्हणाला—"उद्धराम! असशील तसा समोर ये! हा, त्या सैनिकांना पळवून लाव व गाईंचे रक्षण कर!"

लव्हला एका क्षणाचांत एक दुमरेंच दृश्य दिसले. तो काळभैरवाच्या डोक्यातून ते दृश्य घडत होत. एक मोठे डटबायल आकाशातून उडत होते व आकर्ष म्हणजे, त्याला सरुदासारखे मोठमोठे पंख होते. त्याची मूळ आकृति वटवायलासारखी होती. तो उडत आल्याबरोबर सर्व सैनिक वट फुटेल तिकडे पळू लागले. (कुठे पाहू.)



विधि लिखित

विक्रमाकाने हट्ट सोडला नाही. तो झाडा-अवळ गेल्या व प्रेत काढून वेऊन नेहवी-प्रमाणे स्मशानाच्या वाटेने चालू लागला. तेथी भेटात वसलेल्या वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू हाथी पाहू म्हण करीत आहेस ते पाहून मला असे वाटत आहे की कपाळी जे लिहिलेले असते तेच नेवयी घडते. आचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला कधीच नावाच्या एका यवनकुमाराची गोष्ट सांगणार आहे. ऐक." असे सांगून त्याने गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

फार पूर्वी समुद्रकांडच्या प्रदेशात कधीच नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो यवाने तरुण होता. समुद्रकांडाची अनेक बेटे त्याच्या राज्यात होती. एकदा त्याने ती बेटे पाहून वायचें ठरविले. त्याने लहान मोठी दहा जडजे जरोबर वेताळी व प्रवासाज निघाला. दोन दिवसांचा प्रवास निविघ

यवनाच्या गोष्टी

M-1



पार पडला. परंतु एकविसाव्या दिवशी समुद्रांत एक मोठे वादळ आले. रात्री वादळ धुरू झाले ते दुसऱ्या दिवशी सकाळी थांबले.

त्याची उहाळें कोणत्यातरी अनोळखी वेढाला येऊन लागली होती. तेथे थोडी विश्रांति घेऊन व आष्यावर सरंजसा ठेवून ते पुढील प्रवासाक निघाले. वीस दिवस प्रवास केल्यावर त्यांच्यावर मोठे संकट आले. एक वेढाजवळ त्यांची जहाजे पोचताच जहाजांना लावलेले खिळे, कड्याकोयडे व इतर लोखंडी सामान मिचून त्या वेढावर उडून गेले आणि

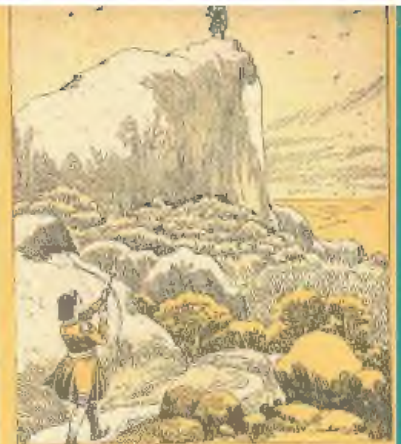
त्यांची जहाजे मोडून पाण्यांत बुडाली. फक्त लाकडी फुड्या व सोपे पाण्यांत तरंगू लागले. ते वेढे लोखंडाच्याच आहे हे त्यांना फार उखिरा कळले. त्यांच्या जहाजांसारखांच इतर जहाजे त्या वेढाजवळ गेल्यावर मोडण्याचे त्यांना दिसून आले, कारण जहाजांवरील सर्व लोखंडी सामान वेढावर जाऊन पडलेले होते. कधीच कमावसा एका लाकडी फुडीच्या बांधारे वेढावर येऊन पोचला. तो इतका दमून गेला होता की फाटावरच्या वाळूवर येऊन पांचव्यानंतर त्याच्या अंगांत उदर्याची देखील शक्ति उरली नाही व तेथेच पडल्या पदल्या त्याला शोष लागली.

त्याला एक विचित्र स्वप्न पडले. तो झोपला होता त्या बागी त्याने जमीन तय्यार पाहिली तेव्हा त्याला जमिनीत पुरलेले एक धनुष्य व एक बाण सांपडला. ते उचलून त्याने वर पाहण्याबरोबर दूर डोंगराच्या शिखरावर त्याला एका शूरवीर बोट्याचा पुतळा दिसला. त्याने एक बाण त्या पुतळ्याचा नेम घेऊन मारतोच तो पुतळा समुद्रांत पडला. स्वानंतर एक अनोळखी व विचित्र मनुष्य एका होडीत

बसून तिथे येऊन, तो कडीबला पाहत त्याच्याशी बोलू लागला. कडीब त्याच्या होडीत बसल्यावर तो ती होडी घेऊन कोठे तरी निघाला.

कडीबची झोप मोडली व तो त्या विचित्र स्वप्नाचा विचार करू लागला. त्याने बराच वेळ विचार केला व स्वप्न खरे आहे की शोटे हे पाहण्यासाठी वाळू बाजूला सरून खडा खणू लागला. खरोखरीच त्याला स्वप्नांत पाहण्याप्रमाणे मनुष्य व बाण दिसले. त्याने वर पाहण्याबरोबर डोंगराच्या शिखरावर त्याला एक पुतळा दिसला. त्याने नेम घेऊन बाण सोडला. बाण लागतोच तो पुतळा समुद्रांत जाऊन पडला. स्वप्नांत पाहण्याप्रमाणे एक मनुष्य एक होडेक येऊन आला. कडीब निमूटपणे त्या होडेक्यांत जाऊन बसला. होडी परत निघाली.

कडीब होडीतल्या माणसाकडे टंक लक्षून आश्चर्याचकित होऊन पहात राहिला. त्याला पूर्वी कोठे तरी पाहिले आहे असे त्याला वाटू लागले. डोंगराच्या शिखरावर त्याने जी पुतळा पाहिला होता त्याच्या चेहऱ्यात व होडीतल्या व्यक्तीच्या रूपांत साम्य त्याला नसू लागले.



शेवटी त्याने भीर करून विचारले—
“कोण तुम्ही ! त्या डोंगरावरच्या पुतळ्याशी आपला काय संबंध !”

त्या माणसाने तो प्रश्न घेऊन कडीबला दोन्ही हातांनी उचलून पाण्यांत टाकून दिले. कडीब थोडू लागला, परंतु त्याला ती नाव मात्र दिसली नाही. समुद्र किनारा अगदी जवळ होता. काढावर पोचल्यावर त्याने अंगावरचे ओले कपडे काढून टाकले व वाळूतच खोपी गेला. संध्याळी उठला तेव्हा त्याला फुले की ते एक रुद्रान व निर्जन द्वीप आहे व



Restore



127



त्या बेडावर त्याच्याशिवाय दुसरा कोणी मनुष्य नाही.

या समुद्रातून मी वांचऊं खरा, पण शेवटीं या निर्जन द्वीपावर मरण्यासाठीच का ! असा विचार करीत तो एका झाडाखाली बसला असता त्याला एक जहाज त्या बेडाकडेच येत असलेले दिसले. तो एका झाडावर चढून जहाजांत कोण येत आहे आणि काय करीत आहे हे पाहू लागला.

जहाज किनाऱ्याला येऊन लागले. काही लोक फावडी घेऊन जहाजातून उड्या मारून

किनाऱ्यावर उतरले. ते बेडावर खुणा पहात एका जागीं आले व जमीन खणू लागले. एक मोठी शिळा त्यांना दिसली. ती त्यांना काढून वाजूला सरली व पुन्हा जहाजांत जाऊन ताटे, गाढोवां, खाण्याविषयाचे पदार्थ, फळे, कपडे धोरें घेऊन आले व त्यांनी त्या शिळेलाकच्या गुहेत टाकले.

शेवटीं एक म्हातारा एका लहान मुलाकडे घेऊन त्या जागीं आला व त्या मुलाकडे घेऊन त्या गुहेत शिरला. थोड्या वेळाने तो एकटा जाहेर आला आणि त्याने नोकरांना गुहेचे दार बंद करण्यास सांगितले.

त्या प्रमाणे नोकरांनी ती शिळा गुहेच्या तोंडावर नीट बसविली आणि आपल्या मास्कायरोवर जहाजांत जाऊन बसले. जहाज निघून गेले.

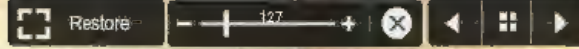
ते सर्व स्वतःच्या डोक्यांनी कधीच पहात होता. त्याला ते सर्व जमानेच वाटले. एवढ्याशा मुलाचा जीव घेण्याचा हा प्रयत्न त्याला भिडकुल आवडला नाही. मी जाव या वेळीं येथे आहे म्हणून बरे झाले, नाही तर त्या मुलाचा कोणी वांचविले असते का ! असा विचार करीत कधीच गुहेजवळ आला. तो दगड वाजूला सारून ओत जाण्याच्या

हेतूने त्याने पुष्कळ प्रयत्न केला. पुष्कळ प्रयत्न केलावर त्याला यश आले.

कधीच गुहेत शिरला. परंतु त्याच्या कल्पनेविरुद्ध गुहेत सर्व सुखसोयी पाहून त्याला आश्चर्य वाटले.

त्या गुहेत तो शुरुगा एवढा एका पलंगावर पडून होता. कधीचला पाहून तो दचकून उठून बघला. ते पाहून कधीच त्याला म्हणाला—“मिऊं नकोस बाळा. मी तुला या जिवंत समार्थीतून वांचवण्यासाठी आलों आहे. त्या लुट्ट म्हाताऱ्याने तुला निर्दयपणाने या गुहेत कोडून ठेवले आहे.





ते मला पाहिले नाही. म्हणून मी आलो आहे. देवाच्या कृपेने मी साधार वरून हे सर्व कारस्थान पहात होतो."

ते ऐकून तो मुलगा जोरजोराने हेणू झागला व म्हणाला—"तुम्हाला उगीच तसदी झाली. तुम्हाला वाटले तसा माझा वष करण्यासाठी माझ्या आजोबांनी मला या गुहेत ठेवले नाही. मी एकुलता एक नालू आहे त्यांचा. माझ्यावर प्राणसंकट येणार आहे हे ज्योतिष्पणकडून कळले. ते दळावे म्हणून त्यांनी मला या गुहेत आणून ठेवले आहे. म्हणून, लोहचुंबकाचे एक बेट

आहे त्या बेटावरच्या दोंगरावर एक पुतळा आहे. तो पुतळा जो राजा समुद्रांत पाडील तो चाळीस दिवसांच्या आत माझा वष करील. म्हणून माझ्यासाठी शुद्धा ही शुद्धा साणून तयार करून ठेवली होती. तो पुतळा समुद्रांत पडल्याचे एकून मला माझे आजोबा येथे येऊन आले आहेत. चाळीस दिवस पुरेले एवढे अन्न आणून येथे ठेवले आहे. त्यानंतर माझे आजोबा मला येथून घेऊन जातील. पण हे चाळीस दिवस एतज्जाने येथे बसू नयेत कसे काढायचे मी हाच विचार करीत होतो. आता तुम्ही आला आहात, म्हणून मला आता कसलीच काळजी उरली नाही. तुम्ही पण चाळीस दिवस माझ्यावरोबर येथे रहा. दोघांना पुरेले एवढे खाण्यापिण्याचे पदार्थ येथे आहेत."

ते सर्व ऐकून कशीचला फारच आश्चर्य काढले. त्याच्या हातून त्या मुलाचा वष होण्याची शक्यता कशी काय असणार! त्या गोष्टीवर त्याचा विश्वासच बसेना. आठे काहीतरी खुटेपणा. त्या मुलाला पाहल्या- पाहून त्याच्या मनात वास्तव्यभाव उत्पन्न झाला होता. त्याच्या रक्षणासाठी स्वयःचा

जीव भोक्त्यांत घालायला तो तयार झाला होता! पण तो ते सर्व काहीच बोलला नाही. कारण त्या मुलाला ते कळले तर तो उगाच जस्त भिऊन मात्र जाईल. म्हणून त्याच्या बरोबर राप्पा मारीत, त्याला मनलादार गोष्टी सांगित त्याच्यावरोबर राहून त्याची कसमशूक करावयाचे त्याने ठरविले.

एकाच जागी एकाच खोशीत दोघे कित्येक दिवस राहल्याने दोघांचे परस्परां- वर पितापुत्रांचे प्रेम असावे तसे वाढत गेले. अगदी आनंदांत एकोणचाळीस दिवस निर्विकार पार पडले.

चाळीसव्या दिवशी राजा मुलगा म्हणाला—"मला वेलाचे फळ खावयाचे आहे. त्याचे माल फार टणक आहे. कशीच ते फळ फोडण्यासाठी मितीला टांगलेली तलवार काढायला म्हणून पलंगावर उभा राहिल. त्याने तलवार काढली. तितक्यांत त्या मुलाने अहेलातर कशीचच्या पायाला गुदगुचा केला. त्या बरोबर कशीचच्या हातातून तलवार सुटली व नेमकी त्या मुलाच्या मानेवर पडली. त्याबरोबर तो मुलगा एक किकाली फोडून जो पडला तो पुन्हा उठला जाऊन बसला.

नाही. तो हृदय विदारक प्रसंग पाहून व दैवदुर्विवास असा की त्याच्याच हातून त्या मुलाचा वष झालेला पाहून कशीच हळहळला, खूप रडला.

कशीच आपले काळे तोंड दाखविण्यापेक्षा पळून जाण्याचा विचार करू लागला. परंतु त्या अफटाय मुलाच्या प्रेताकडे पाहून त्याचे पाऊल पुढेच पडेना. रात्रवर तो धेता- जवळ रडत बसला होता. सकाळी त्या मुलाचा आज्ञा बेटाळ असा विचार करून कशीच उठला व गुहेबाहेर जाऊन झाडावर जाऊन बसला.



Restore



127



सकाळी त्याचा आवाज आला व गुहेत जाऊन त्याने आपल्या मातवाचे भेट पाहणे काढून आणले. विचारा रडत रडत आपल्या भाग्याला तोंप देत घरी निघून गेला.

येथवर गोष्ट संपून वेताळाने विचारले—
“राजा! मला हे कळत नाही की त्याच्या हातून मुळाचा कथ होणार आहे हे कळले असून सुद्धा कधीत तेथून निघून कां नाही गेला? ज्योतिष्यांच्या ज्योतिषावर त्याचा विश्वास नव्हता म्हणून की त्या मुलावर त्याने प्रेम वाढत गेले होते म्हणून? या प्रश्नाची उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस तर त्याचा परिणाम काय होईल हे तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर छक्रे होऊन तुझ्याच पायावर लोळ लागतील हे विसरू नकोस.”

विक्रमाक म्हणाला—“मनुष्याचा विश्वास कसा का असेना, परंतु त्याचा काही उपयोग नाही. त्या मुलाला पादच्छिन्नापासून फली

वच्या मनात वास्तव्यभाव उत्पन्न झाला. त्याच्याशी परिचय वाढण्यावर तो एका शब्दाने देखील त्याला टाकून सोडला नाही. म्हणजेच नव्हे तर त्याला एकटा सोडून जायला देखील त्याचे मन घजत नव्हते. त्याने त्या मुलाची करमणूक करून तो चाळीस दिवसाचा अवधी आमंदाने जावा म्हणून त्याने यथासाध्य प्रयत्नच केला. तो गेला नाही त्यात काहीच गैर नव्हते. त्याने स्वतः काही अपराध केला नाही. विधिवश त्याच्या हातून तो अपराध पडला. त्यासाठी त्याला दुःख किंवा पश्चात्ताप वाटण्याचे कारणच नव्हते. विधिकलित कधी टळत नाही असे याहून जास्त निराळे उदाहरण काय असू शकणार?”

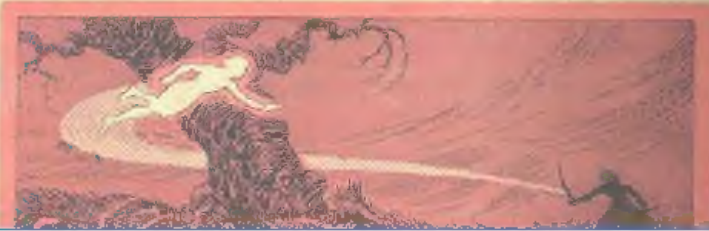
अशा प्रकारे राजाचे मीन भंग होतच वेताळ मत्ताबरोबर नाहीसा झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन जांबवळे लागला. (करिस्त)

बालपणचे ऋण

ह्या राजघराण्यात वू नांवाचा एक राजा झाला. लहानपणी एका दाईने त्याचे पालन पोषण केले होते. पुढे वू राजा शाळावर त्या दाईच्या हातून काहीतरी चूक झाली. राजाने सिध्दाविरुद्ध तक्रार ऐकून घेतली.

राजाच्या दरबारी एक विद्वक होता. म्हातारीने त्याचा सत्ता घेतला. विद्वक म्हणाला—“राजानेच किर्याद ऐकली आहे तेव्हा सुटका मिळणे कठीण आहे. तरी ही एक उपाय सांगतो. राजाने शिक्षा दिली की तू निमृत्पणे ऐकून घे. शिपाई तुला धरून घेऊन जातीक त्यावेळी तू मागे वळून राजाकडे पहात रहा.”

राजाने शिक्षा सांगितल्यावर शिपाई तिला धरून घेऊन चालले तेव्हा ती विद्वकाने सांगितल्याप्रमाणे मागे वळून पाहू लागली. तिला विद्वकाने विचारले—
“तुला वेडवीड तर नाही लागले? तू राजाला वूध पाजले होतेस, राजाला ते आठवत नसेल असे का तुला यातले?” ते ऐकून राजाने शिक्षा रद्द केली.





बिरबलाचें चातुर्य

अकबर बादशहाच्या दरबारांत फैजी, अबुल फजल, राजा मानसिंह, तोडरमल, गंग कवि, तानसेन, बिरबल वगैरे नवरत्ने होती. बिरबल आपल्या बाकूचातुर्याने बादशहाला खूष ठेवीत असे. कोटी करण्यांत त्याचा हातखंडा होता. त्याच्या व बादशहाच्या कित्येक गोष्टी मसिद्ध आहेत.

एकदां अकबरानें बिरबलाला विचारलें—
“खरें व खोटें यांत किती अंतर आहे ?”
बिरबल विचार करावला क्षण भर देखील थांबला नाहीं व म्हणाला—“नार बोटें !”
बादशहानें चकित होऊन विचारलें—“तें कसें काय ?” बिरबलानें चडकन होळें व न्यान यांच्या मधल्या कानपडीवर चार बोटे ठेऊन विचारलें—“दोन्ही मध्ये किती अंतर आहे, बादशहानेंच सांगवें. नार बोट्यांचेंच अंतर नाहीं का ?”

एकदां बादशहानें विचारलें—“मी थोर कीं इंद्र थोर ?”

इतर जेणी दरबारी उत्तर देऊ शकले नाहींत व परस्परांचीं तोंडें पाहूं लागले. कारण इंद्राला मोठा म्हणावें तर बादशहा रागवणार व बादशहा मोठें आहेत म्हणवें तर बादशहानें समाधान होणार नाहीं. सर्व बिरबलकडे पाहूं लागले.

बिरबल निःशंकपणें उभा राहून म्हणाला—
“इंद्रापेक्षा बादशहान थोर आहेत.”

“कसें रे ?” बादशहानें विचारलें.

बिरबल म्हणाला—“देवानें इंद्राला व आपल्याला घडवण्यावर दोघांना तरातुर्या दोन्ही पारख्यांत घातले. ज्या पारख्यांत आपल्याला बसविलें होतें तें खालीं आलें व इंद्राचें वर गेलें. कारण आपलें पारखें जड होतें. परिधान असं झालं कीं इंद्र-

वरच म्हणजे स्वर्गाचा राजा झाला व आपण या जगाचे राजे झालांत.” उत्तर ऐकून बादशहा व दरबारी चकित झाले.

एकदां अकबरानें थडेलाने बिरबलाला विचारलें—“बिरबल, माझ्या या राजधानींत किती कावळे असतील असें तुला वाटतें ?”

बिरबलने चटकन उत्तर दिलें—“बादशहा ! मी कावळ्यांची खानेसुमारी केली होती. बरोबर साठ हजार पांचवीं कथळ कावळे आहेत.”

अकबरानें विचारलें—“हुकुम काडूं का खानेसुमारी थांबवला ?”

बिरबल म्हणाला—“खुशाल खानेसुमारी प्यावी, माशी ना माशी. पण विशेष फावदा होणार नाहीं. कारण कांहीं कावळे आपल्या नातेवाइकांना मेटायला बाहेर गांवीं गेले असतील व काहीं बाहेरून आपल्या नातेवाइकांना मेटायला आले असतील किती बाहेर गेले व किती बाहेरून आले याची नोंद आपल्याकडे माझी.”

एकदां अकबर एकदां एका जमीन विचार करीत बसला होता. बिरबल परवानगी शिवाय तेथें गेलेला पाहून बादशहानें त्याला रंगवून विचारलें—“बिरबल, कशाकडे आला आहेस येथें ?”



“बादशहाजवळ एक खास भोष्ट मिळेल म्हणून साठीं आलों आहे.” बिरबल म्हणाला.

“आज बोलायला माझ्याजवळ वेळ नाहीं !” बादशहा म्हणाला.

“आपण बोकल्याची तयारी करण्याचें कारण नाहीं. मी बोकणार आहे. आपण नुसतें ऐकायें.” बिरबल म्हणाला. तें ऐकून अकबराना राग कमी झाला.

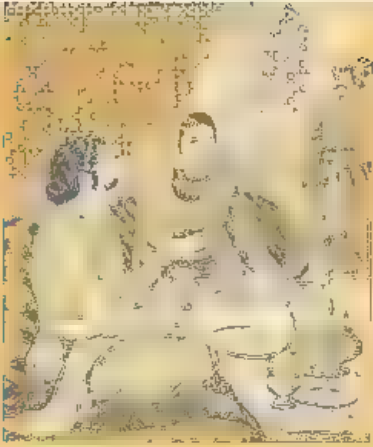
एकदां अकबर आपल्या दरवाखांना म्हणाला—“आज दरबारांत हजार अत्तलेल्या प्रत्येक वर्गाच्याच्या मनांत काय चालू आहे कोणी सांगेल का ?”

चोणी चोनी बाळ्या नाहीं एकरा
विरवल उमा राहून म्हणाला "जेथे हजर
जमलेल्या प्रत्येकाच्या मनात त्या कोणाचा
विचार नाही अह मला साहीन आहे"
यकित होऊन वादग्रस्त विचारले-
"मग पाह बाळ्या विचार आहे"
"प्रत्येक जण विचार करीत आहे,
किती चांगले वादग्रस्त वाहत याचे राज्य
धर्मच धर्माचा चंद्र राहील तर किती
बरे होईल" मी म्हणले त्यान कोण
हूक आहे प्रेम कोणाला वाटत असेल तर
त्याने उठून उभे राहून तसे सांगवें." पण

था विरवल बाळ्यानी छारी कोणाची
असपाय?
असल्याचा तक्रार त्याच्या फार संवय
होती वादग्रस्त त्याची खोड मोठ्याच
अनेक उपाय करून पाहिले पण काही
उपाय शक्य नाही असे विरवल व
वादग्रस्त गंभीर वचून बापाय मागील गेले
दूर एका मज्यात तक्रारचे दोन दाने त्याने
गाढवे चरत ह" पण त्याच्या बंड
देखील लाठीत मज्यात, ते पाहून अफवार
वादग्रस्त विरवला त्याच्यापुढेमागील म्हणाला-
"पहा विरवल, गाढवे देखील तक्रार

शिवत नाहीत." विरवलने कविशी उत्तर
दिले "दुखी आहे वादग्रस्त गाढवेच
तक्रारला शिवत नाहीत."
वा.अशा निरंतर झाले गेले येथे
विरवल या मुलाचा खोली तक्रार
जीव केले
एकदा विरवल व वादग्रस्त मेरायला
सेला ते वादग्रस्त आपल्या शोणीवर्गवर
सुनत राहून हात आव लाऊन वादग्रस्त
कोरी व मदी शोणीवर्ग व टाकीत हात
विरवल आचार वादग्रस्त म्हणाला,
पहा विरवल शोणीवादग्रस्त या वादग्रस्त
पणाला काय म्हणवें?" असे सांगून
वादग्रस्तने शोणीवर्ग काय व वादग्रस्त
दीर्घ विरवलाला दाखविला.
विरवल म्हणाला "ख नेमा पराच्या
पावलावर पाऊल टाकून चालून पराची
नजर करत अस क काही म्हणले तरी निला
शोणी राग घे नाही"
"म्हणजे मी देखील वादग्रस्त आहे
असेच का तुम्हा म्हणणे आहे" वादग्रस्तने
एक देखील माल किंवा काय आहे का"
वादग्रस्तने विरवल "शोणी मरकारात
आदशाचा फक्त सम स्वास्त व काय व सोली





फेकून दिव्या. पण आमच्या भाळकानी तर सर्वन फक्त केलेले दिसते आहे.” विरवळ म्हणाला.

जकवर निरंतर होऊन खाली गान घाळत वसला. पण राणीने टाळ्या बाजवून विरवळच्या उत्साराची प्रार्थना केली.

आशा येथे लाडव कपूर नावाचे दोन प्रसिद्ध गवई होते. त्यांचे गणें फेकून वाद- यदा खूब झाला व त्याने पत्थेकाळा एकूच हत्ती वधिस दिला.

त्या गवयांना स्वतःचे पोट भरावयाचीच भारमार हांती, हत्तीचें पोट वरें वय

भरणार! बादशहानें वधिस जिण ह्मणें तकर तरी काणस्या ताडानें देणार वरून आजून विकून टाकण्याची देणक ह्मणें नव्हती. दान करणें देखील शक्य नव्हतें वादशहाना राग येईल. म्हणून वरून हात नव्हतें तें सर्व विकून त्यांनीं श्वांसां पोट भरलीं. कांहीं दिवसांनीं शीक लागून पोट भरण्याची बळ येऊन ठेपली.

नाच अवसराकडे गेले म्हणजे एक शुक्रां सोडली व आंधाना सांगली व धान मिलन दान्ही हत्तीच्या पाठीवर एक कोळ व तनुवाय वाधून उघांना गानभालान सोडले हत्तींनीं पिसाळून राजधानीवर शुक्रां सोड माजविला.

लोकां अवसराकडे फिर्याद घडत गाल काणामरां त्नी गावाच हाकाड घाडले जाहेत. चक्कणी करतां वादशहाना वरून कीं लड व कपूरला वे हत्ती वधिस म्हणून दिले होते तेच ते त्नी तान दोघांना भरून समोर उभे करणार. बादशहानें हुकूम सोडला. दोघे भाषान बादशहानें त्यांना विचारले “कस्य व तुम्ही भाषापले हत्ती असे भाकार कां साडलेत.”

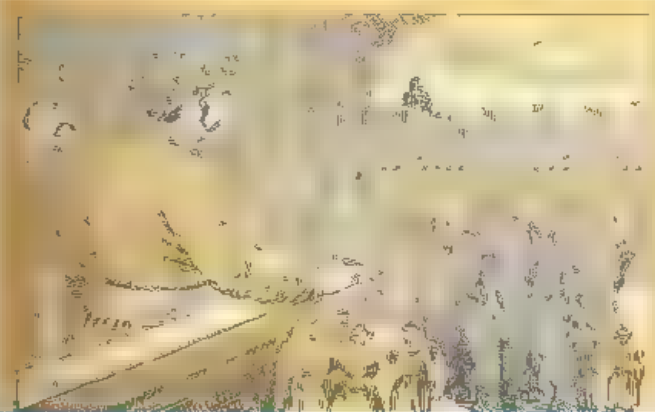
बांदोबा

राड म्हणाले “जहापनाह! बरोबर एक वरें वा तपोना आम्ही शिकवीत होतो. तपोनाच न कांहीं येने तें सर्व आम्ही पण शिकविले त्यांना उत्तम संगीताचें ज्ञान ह्मणजे आम्ही विचार केला कीं आतां ते स्वतःचे पोट छान भरूं लागली. आम्ही भाषावर स्वतःचे पोट भरून त्यांचें पोट भरत आले. आम्ही विचार केला, ते इतकी स्वतःचे पोट भरून आमचे पोट भरत घेतील.”

जकवर या लागली चूक कळली. त्यानें प्रत्येका ला एकैक गांव आंढण म्हणून दिले

विरवळच्या चातुर्यामुळे दोघांच्या पोटा- पाण्याची व्यसथा झाली. पण पुढे कांहीं दिवसांनीं कां कोणाम डाऊक. लहरी बादशहाची सर्वां फिरली व त्यानें दोघांना हद्दपारीची शिक्षा दिली. पण विचारे जाणार कोठें? दोघे दिवसभर गांवावाहेर राजांत काढीत व रात्री काळाच परतूनवर परत परीं येऊन आंणून रहात अशा प्रकारें फार कष्टांनें त्यांना दिवस काढावे लागत.

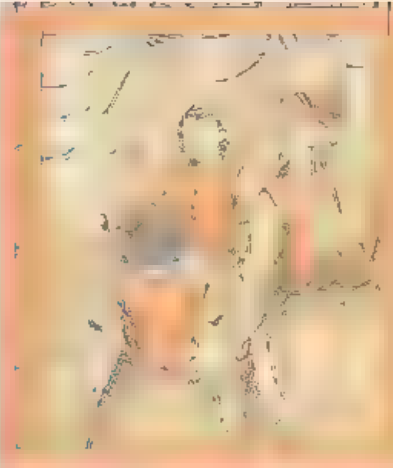
सहा महिने कष्ट सहन केरुपावर ते विरवळकडे मदतीसाठीं पावले. राणी नेच



ते भ्णाले—“मात्क! आपण शिक्षा
सुनावली त्या द्वितयापासून लागोपाठ सहज
तालेत माझी! बाल्यत राहिला वण आपल्या
बघार मध्यांशी हद्द मार करीत लक्ष्य अस
नाही! म्हणून असे विचार करत आहे—

अथर्ववेद २ वें स्कन्ध या गणमंत्र पत्र
१६१० अथर्ववेद २ वें स्कन्ध

[illegible]



तरंगत कती कास येते ते एवढ्या
मोठीय मला आहे

एतने त्रास घडून गेले व फणीस
"या मे पांच भाऊ मला तसेर केले
आहे। तुला मी त्या दिवशी पाहिले
पासून तुला नेहमी सादर्या होऊन येत
बघ त्या दिवशी तुझा पाहण्यात येत
मला तेच बघत आहे।" म्हणून

सुखी नाचत नाचा मंगरी
दिवा व हावांनी नाचताने सा

मंगरीनी तेच मंगरी हवी
हसताना निरोप घेऊन काळोस पदचल
आधी पडावाच्या आशी येऊन पावले

मुच्या बायकोने नातवाला अजून
विचारले "बाळ, काळोस पदल इतका
बेळ बाहेर हिंडू नये, वाट मला ह,
सकाळी सकाळ मेलस, अजून मूक कशी
नाही कागली?" असे सांगून बायकोची
आजी काळिवाचा मोरवाच घेऊन आली.

"मला नको! मला भूक नाही" सैयद
म्हणाला

अर्जीने लोडत एकच आम घातला व
तसे वाकडा करीत म्हणाला "आजी वा
मोरवा मला नको. बांगला नाही काळा."

नांदोबा

मा केल्या भावा घातला नाही
मला मला मला मला मला मला
असं माझा हातचा मोरवा सायला लोक
इतका घातला येतात. हा नाही आवडला
तर घातला नांगला कोठे साक्षा आहेस
मा लो मंगरी कोणाका करता येत
अनेक तर मा तुझा बायला मी शिंद्याला
द त्याला मला मला आता म्हणजे

आजी मला अजून सांगता नाही
आता मला दुकानात मला मला मला
मला मला मला मला मला मला
मला मला मला मला मला मला
मला मला मला मला मला मला
मला मला मला मला मला मला

अर्जीने लोडत एकच आम घातला व
तसे वाकडा करीत म्हणाला "आजी वा
मोरवा मला नको. बांगला नाही काळा."



"नाही आजी! दुकानात वसून साळा!"

अजीब म्हणाला.

रोवटी वजीर घास याच्या कानावर पण
तक्रार गेली. त्याने सैयदला विचारले. तो
कोठे बोलला "दुकानात जाऊन मोरवा
नाही खाऊ."

"जसे वसेल तर माझ्यासोबत हा
मोरवा सर्व खाऊन दाखव पाहू!" वजीर
म्हणाला

रोवटी सैयदला नाहाजाने कळू करीत
लागले की त्याने दुकानात वसून पोटात
मोरवा साळा होता. तो मोरवा साळ्यांसर

नांदोबा

पुन्हां हा मोरंवा खाणें मला आला तरी शक्य नाही."

तें ऐकून शम्भू जोर जोरानें हसूं लागला, पण अजीबच्या आजीला राग आला, म्हणाली "पाहतें, मी तो मोरंवा. तूं आतांच्या आतां वाऊन घेऊन ये तों मोरंवा. मी केलेल्या मोरंवापेक्षा चांगला आहे म्हणतोस तर तो खाऊन पाहिलाच पाहिजे.

सैयद हसनच्या दुकानांत गेला आणि म्हणाला—"बाबा रे! बाहिलेस, माझा जीव जावची वेळ आली जाहे, मुलाची आजी खाऊन पाहणार आहे हा मोरंवा. तिला

आवडला नाही तर वजीर तुझी व साडी वामडीच सोडवील."

हसननें एका चिनी सातीच्या पेल्यांत मोरंवा घाळून दिला आणि म्हणाला "तुला मिण्यानें कारण नाही हा मोरंवा माझ्याकडून जास्त चांगला करपारा कां जथात दुसरा कांही नाही. हो, साइया आईनेच केला तर गाय निराळी. तिनेच मला तो कसा करायचा हे शिकवलें होतें. पण ती दुष्ट कोटें तरी नसत आहे." सैयदनें आपून दिलेल्या मोरंवा चासल्याबरोबर नुचची वायको म्हणाली "हा मोरंवा माझा मुलांनंच केला आहे."

तें ऐकून शम्भूला चाटलें तो मिठाईवाला माझा तावटें नसेल कसावरून ' त्यानें नुचचा मुच्छा पचन घाला कधी पाहिलें नव्हतें. त्याका माझ्या मुलीनें किंवा त्याच्या आईनें देऊन फार म्हणजे फार पुरी पाहिलें आहे. म्हणून तोच चवकशी करून पाहिली पाहिजे. नें गर्व शक्य नाही. त्याला कायरोला घेऊन गेले पाहिजे तेथे होईल खरी परीक्षा

अग विचार करून शम्भू डेमास्कसच्या मंदिराच्या कडी मेला आणि मुलानानें दिलेलें पत्र त्याला दाखविलें, त्यानें शम्भूला आश्चर्यानें बसविला सांगून विचारलें-

"माझ्या हातून आपली कांहीं सेवा घेण्या-मोरसी वसेल तर सांगावें "

शम्भू म्हणाला—"तुमच्या गावांत एक मिठाईवाला आहे. त्याला घेऊन घायरोला न्यायला तुमची परवानगी व मदत पाहिजे आहे "

"हें काही काम शलें? खुशाल धरून न्यावें." असे सांगून सुभेदारानें कांही हत्यारबंद सैनिक पाठविले. शम्भूनें मिठाई-वाल्याला घेऊन आपणायला सांगितलें, पण त्याच्या केसाला देखील धक्का लागता कामा नये हे देखील बजावून सांगितलें.





Readers



123



थोड्या घेताने सैनिक हसनला धरून वेऊन आले व त्याला शस्त्रास्त्रांमोर बंद करून घेतले. हसन वायव्येकडे विचारून लागला-
“मालक! माझ्या हातून काय चूक झाली?”
“हा शेरचा तुंच केलास की आणखी कोणी?” शस्त्रांनी विचारले.

“होय मीच केला! पण तेवढ्यासाठी मला फाशी का देणार आहात!” हसनने विचारले.

“फक्त फाशी दिव्याने भागेल असे वाटले होय तुला! प्रथम या पेटीत बस!” असे सांगून शस्त्रांनी बहिष्कारापासून तयार

देवलेल्या गडकड वाट दाखविले. हसन पेटीत जाऊन बसला. पेटी बंद करून कुडीत लावण्यात आले व पेटी उघडल्या पाठीस बंदविण्यात आली. हसनला एका एका आलेल्या या संकटाची बळपदावेनीस नव्हती

वाटेत जेवणाची वेळ झाली की शस्त्रांनी हसनला पेटीतून बाहेर काढून आटावून वेऊन घायला सांगे. हसनचे जेवण त्याच्या वरोबरच होत असे.

एकदा हसनने शस्त्रांना विचारले-“मला तुम्ही पेटीत बंद का केलेत, असे धाडायून

याउपरांत, जेवणाचा काय पळतो आणि धरून घेतून तरी कोठे जाऊन आहोत? काय फायदा की नाही?”

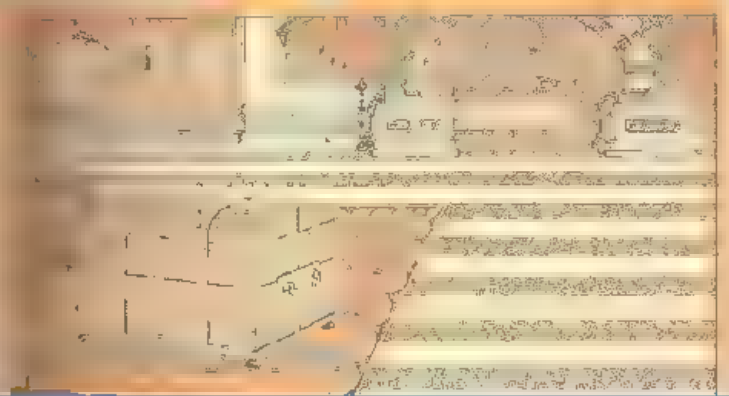
नव मुळावर बंदविण्याचे ठरविले आहे शस्त्रांनी म्हणाला

“या माझा अपराध?” हसनने विचारले

“माझ्याने तारे कधी कातले नाहीस. माझ्याने शस्त्रांनी म्हणाला शस्त्रांना उलगाडा दाखवून शस्त्रांनी म्हणाले टाक लावून पहात आहे. शस्त्रांनी म्हणाले त्यावर शस्त्रांनी त्याला विचारले-“क्या कायदा नाही आहे?”

“काही नाही! जगांत एकाहून एक मूर्ख मी पाहिले आहेत. पण तुझ्यासारखा नाही पहिला, मुळावर तुला चढवले पाहिजे.” हसन म्हणाला.

“कोण बघते ते पाह्यावयाचे आहे!” शस्त्रांनी म्हणाला. त्याच दिवशी शस्त्रांनी लक्षात जम्यासह कायरोला पांचला. त्याने ती पेटी सितळच्या त्याच खोलीत ठेवली ती खोली लक्षाच्या रात्री सारखीच सजविण्यात आली होती. जी वस्तु जेथे होती तेथे तशीच ठेवण्यात आली. सितळच्या त्या दिवशी नवव्या मुरीचे कपडे आकाशला दिले



होते तेच कपडे घालत तयार ठेवले. हसन झोंपळा होता. त्याला एक औषध हुंगायला देऊन तो बेगुद्ध झाल्यावर त्याला पण त्या दिवशी त्याने घातले होते तसेच कपडे घालून अथरणावर झापविले.

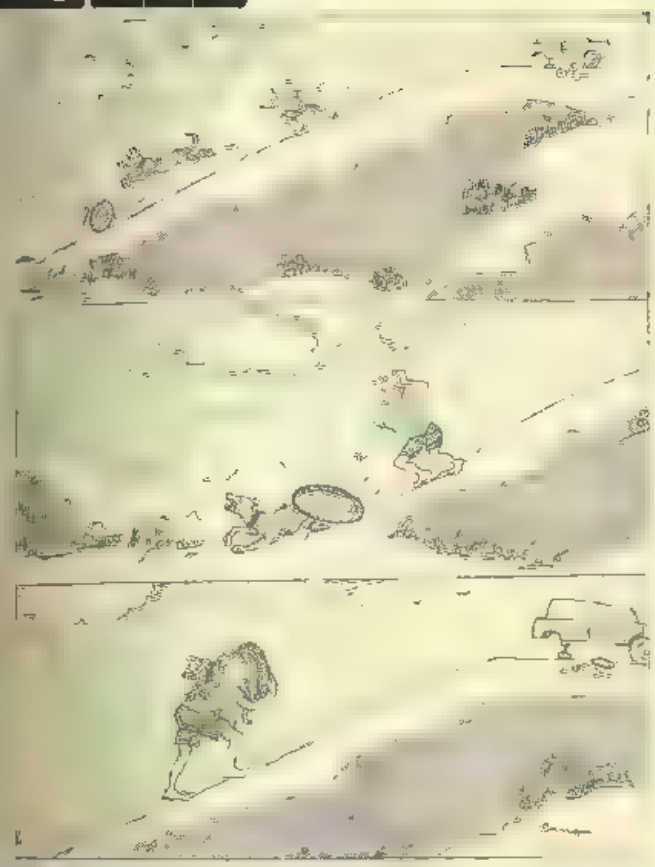
झोंप मोडली तेव्हा हसन चकित होऊन पाहू लागला. घेटीच्या जागी ही खोली कशी काय बुचा. पुन्हा सुतादकी मुरू झाली काय? आपण स्वयं तर पहात नाही? असाही एक संशय त्याच्या मनांत आला. त्याला आणखी एक आश्चर्य वाटले. त्याचे कपडे, पगडी व मोहरांची पिशवी सर्व वस्तू टीक जागी ठेवलेल्या होत्या. जणू काही गेल्या रात्रीच तो तेथे सर्व ठेवून गेला होता. पंधरा वर्षे हेमासकसला आपण राहालो. एक मुलगा आपल्याकडे आला, आपण त्याला स्वामला मोरबा दिला. हे सर्व मग स्वप्नच

होते तर त्यात काय परिवर्तन झाले? त्याच्या मनाची एका मिठाई वाळ्याने आपल्याला दत्तकपुत्र मानून घेतले दुकान आपल्या नावी करून दिले हे स्वप्नच होते असे कसे म्हणायचे?

“आसांपर्यंत कोठे होतां” वस्त्रां सांठवण्याचा प्रश्न ऐकू आला. त्यात अजून पाहिले व नवऱ्यामुलीला पाहून व त्याला ओळखून तो बेगुद्ध होऊन पडला.

अन्त हा सर्व प्रकार आठवत राहून पहात होता. त्याला संशय नव्हता नवरा हाच नुस्खा मुळगा हसन बंदुकीने आपला जावई आहे तर!

औपघोषचार झाल्यावर हसन नुकीवर आला. त्याला सर्व काही कळले. त्याला विना कारण हतके फट होसावे लागले. मुळे आई बावको व मुलासह त्याचे आयुष्य सुवाते गेलं





असत्यवादी

पुष्कळ दिवसांनी आजोबा आले. "आजोबा आले! आजोबा आले!" मुलांनी नाचत येऊन आजोबांना घेऊन आणि लडवाळपणाने विचारले- "कोठे हो गेला होता बाबा इतके दिवस?"

"आजोबा, तुम्ही गेल्यानंतर आम्हांला कोणीकुणी गोष्ट सांगितली नाही. बघा!" एक नातू म्हणाला.

"अरे हो, हो, हो! जरा आंबोळ करून खाऊ पिऊं थाल की नाही? मग तुम्ही जाहा व मी आहे!" आजोबा म्हणाले.

बघा! आघाट करून खाऊन पिऊन येईपर्यंत मुलांनी त्याचा आग्रहसुचो त्याग करून टेली वीडी सांगावाची रपकिरीची डवी एक नानवाने रुपवून ठेवली होती आजोबा बुबाविषय बघून डवी शांत लाल्बवार

सर्व मुले सदलवरां हंसू लागली. "गुलामांनो! डवी रुपवून ठेवली आहे का?"

"डवीचिचा! पहिल्याने पुनराश्रय म्हणा. म्हटल्यानंतर देऊं!" मुले म्हणाले.

"डोक तुमचे! मी इतकं श्लोक म्हणून आला का एक तरी?"

"श्लोक नाही आठवत पण तुम्ही सांगितलेल्या गोष्टी छान आठवताने आम्हांला." एक मुलगा म्हणाला.

"तुम्ही गेल्यापासून एक देखील मनीस माघ जाही पळवला नाही!" दुसरा नातू म्हणाला.

मुल लपटाने गेटेची पाहून आजोबांनी बघाईशी थोडा हातांत डवी घेता त्याच्या हातांतून काटुर येतन्ही आणि तपईर तक्तान काढत म्हणजे 'स्वा' राजाचे तर विश्राम बोल असे खोटे बोलच.

आजोबा वलाबा व अंक कोपण्यात पडलेले विचार घालेन.

"सुमन्या नवून एकलेन्य गोष्टीत मज वादन बावय!" खोटे बाळगारा नवून म्हणाला.

"आज नागवार ना आजोबा!" दुसऱ्या मुलाने विचारले.

भागन! सांगतां! सांगतां! खोटे बोलच तर विचार घेतल जने भोळाये वा पालवेच एक राष्ट सांगतां." असे संपूर्ण जनादसां गोष्ट मागण्या सुरुवात केली.

एक रात्र होत्या त्याच्या दारबारी दोन नाचकरी होत्या, एक नेहमी खरे बोलच व दुसरी नेहमी खोटे. खरे बोलणारा खरे नाचकरी करमणूक करी. पण खोटे बोलणारी मुलून देखील खरे बोलत नसे. शेवटी ती त्या नाचकरी फार पत्राई होती. राजाचे नाचकरी मग्न वृद्धा विला व त्याला पगार पण मोठा मिळत असे. वण सत्यवादी वीर राजा राजाचे नाचकरी मिळे.

एकदा सत्यवादीची बायला त्याला बघत, "तुम्हा कल्याणेंच खरे बोलणारा बायला घेतल आहे का खोटे बाळगाराच्या बायला घेतल असे पाणी भरून आले मग



तुमचे काय जाते खोटे बोलच की जरा! वरकले आयुष्य सुखाचे जाईल, म्हणते."

दुसऱ्या दिवशी सत्यवादी राजाच्या दारबारी जाऊन त्याला एकदात भेटला व म्हणाला "खरे बोलण्याचे मायशित आज वर मी खूप मोगले. मला असत्यवादीच्या पदावर का नाही नेमीत?"

राजाचे त्याला काही एक उत्तर दिले नाही व मायवादीला असत्यवादीच्या जागी नेमणे कारण जास्त पगाराच्या लपटाने हा जागा आहे हे राजाकडे कळले होते राजाचे हुकूम काढला व सत्यवादीला बाकायून



म्हणाला "तुला या कामावर नेमले आहे. तसे कम सगधानवांगक मसेल तर तुला याच जागेवर कायम झोमन"

तुसम्या दिवशी सत्यवादी असल्या- वादीच्या जागवर येऊन उभाले. राजाने इतर सर्वांची विचारपूस करून नेवर सत्य- वादीला विचारले "काळा' काही विशेष ?"

सत्यवादी काही तरी खाटे बाहेर राहिले असा विचार करून म्हणाला-

"विशेष काय असणार महाराज ! आपल्या कामावर ही पोष्ट जाली आहे ती नाही मला माहीत नाही, एक मनुष्य पाण्यात

पडला आणि जागच्या जागी जळून मरून गेला."

"आपल्यात पडून मरण जळून मरून जाणे ? राजाने हसून विचारले. सत्यवादींनी याचा वेद झाली. त्याला उत्तरच झुंजेला. राजाने सत्यवादींकडे वळून विचारले "काय हो ? तुम्हांला माहीत आहे का ? पाण्यात पडलेल्या मनुष्य जळून कसा काय मरला ?"

"माहीत आहे महाराज. तो मनुष्य एका मागेन चुना भरून मध्ये वमून चालला हाता मागेन पायी फिरने व चुना निघवून गेला. पाण्याला जळली घुमली व पान तो मनुष्य जळून मरून गेला."

"तर मला जरावर ? राजाने पुन्हा सत्यवादीला विचारले "परं आपणही नाही त्यांत त्याला आपली एक संधी देण्याचा हेतू नसून सत्यवादी म्हणाला "महाराज तुम्हांला माहीतच असेल, काही दिवसांपूर्वी पुकाराज अधिकारीला मृत हात घेऊन एक बाण लष्करावर पाडला. बाण लावला गेला त्या लुगला, पण निघाले डाक्यातून."

"जरे पण जो बाण खुराका लागला तो दोक्यांतून कसा काय निघाला ? राजाने शंका केली.

म्हणजे पुन्हा घुटमळला. त्याला उत्तर मला ? राजाने सत्यवादीकडे वळून विचारले "हो कस पडला तुला माहीत का ?"

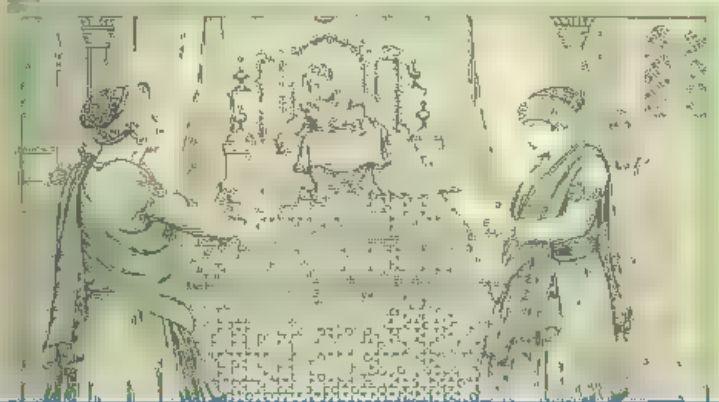
"साधा माहीत आहे महाराज ! घुवू राजाने बाण सोडला तेव्हा हा बाण स्वतः खुराकें डोकें खाजवीत होतें महाराज ! स्वतःच कायण हीने नाही तर ही अशक्य मोष्ट घडली नसती." असत्यवादीने आप मारून दिली.

राजाने सत्यवादीला दोन संध्या दिल्या व दोन्ही वेळ तो स्वतःच नांदवशी पडला याका वण काय काणार ? राजाने तरी

देखील त्याला तिसरी संधी देण्याचे ठरवून विचारले— "बरे, तें सोडा, आपली काही समेत तर जागा ?"

राजाने विचारल्याबरोबर हात तरी उत्तर दिले बाहेरचेच जसा विचार करून सत्यवादी म्हणाला "महाराज तुम्हाला माहीत असले कदाचित, परवा तो मोठा पूर आला होता त्या पुरांत एक मोठा दगड तरंगत येऊन काढला लागला."

"दगड तरंगत येऊन काढला लागला ! तो कसा काय नवा, सांगाल का नाही याका वण काय काणार ? राजाने तरी राजाने पृच्छा केली.



विचार करने मात्रका मूणाला "असलें भूत उत्तरायथन्ने मूणजे यहा नाहीं. दोन हजार रुपये तरी खर्च होतील."

“वाढेल तो स्वर्च झाला तरी चाढेल,
पण भूत उतरले पाहिजे !” नीसू म्हणाला.

महालक्ष्मी लाद उसी राहून दोघांचें
बोळणें एकत होती. स्थ मात्रिकाची खोद
मोहाण्याचें खवून ती पुढें येऊन म्हणाली -
“बाज जेवूनच जा की.” मात्रिक तयार
झाला. महालक्ष्मीने त्याला पंचपक्वान्नांचें
उपवाण वाढावें. मात्रिक पोस्तस नेवला
पेवण अंगावर आले म्हणून विदा सारकें
वामकुक्षीमाठी वरा वाढव झाले व ति
चाकें लाराला

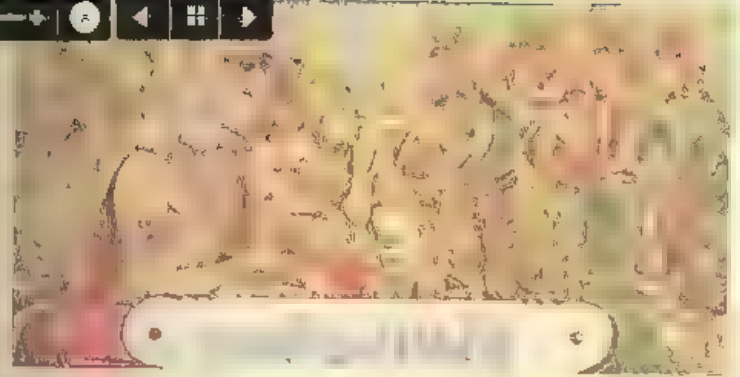
महाकविजीनें मांमूला बोलावत मांजिक
जोरजोगाते घेवन असनेला शास्वकते व
महाली "पाविलेन वाला तुलाला कुंवा

इष्यामादीं यानें भुल माझ्या आगम माझ्या
होतें. ह्यांच्या अंगांतलें भुल नसविले न
तर तें पुन्हां माझ्या अंगांत शिरिले. त्याच्या
मुताली प्रथम बघवून काढा. नाही तर
पुन्हां रात्री बेईल माझ्या अंगांत."

“ अन्वयः ” अमे मृगाल भीमूत राज
बुके मारले आणि मृगाला “ नीध बाहेर
पुन्हा घरात पाठक टेबलेंस तर ”

शोध कक्षा तः हेनै मोहल्यामुळें मार्तक
प्रावरूनच रीगा पागोटें डाक्यावर रुंन
यदराज लभार्दान स्वानें तिथून पाय काढला
मीम् न्हाला पन्हा कर्ष ताड शायचिन्ने
नर यदें तः रीच तः रुन ठेवीन

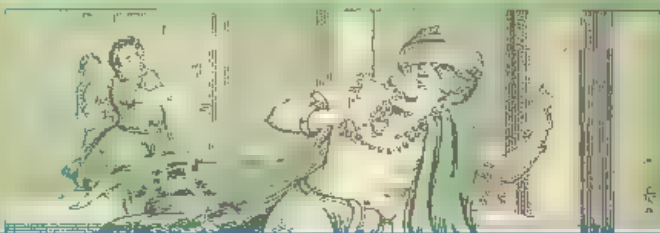
त्या दिवसापासून मीसु वायकोच्या मल्लाह
शिवाने काही करीत नसत असल्याचा
फार पणतु झाला व गोदावा संघ र मुक्त
संभाधानाने कायदा लागला यापुढे

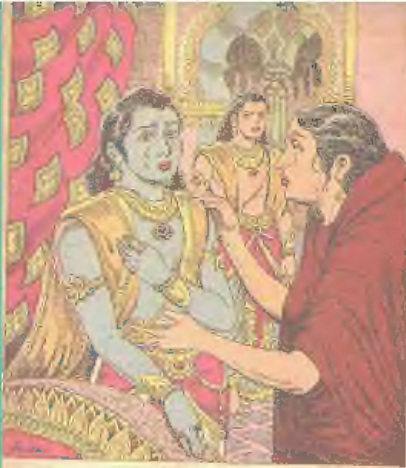


१. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।
 २. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।
 ३. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।
 ४. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।
 ५. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।
 ६. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।
 ७. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।
 ८. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।
 ९. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।
 १०. भारत की सीमाएँ सुरक्षित हैं।

[illegible]

मनोहर गेले आहेत. राम बरोबर मीन राजाकडून दोन वर मागून
लेले. एक वराने दुसरा राखत व दुसऱ्याने





गादीवर बसून राम बघे! बात केल्यात। तुला आतां मी कोणत्या तोंडाचे आहे म्हणू! मी स्वतः रागांत जाऊन रामाच्या बोलांवरून आणतो व स्वतःचा राज्याभिषेक करवितां." तो पुढे असेही म्हणाला—“तुला हे जाणवत नसेल तर तू आपले हे काने तोंड घेऊन बाहेर निकडे जा.”

इतक्यांत सुमन येई आले. म्हणून त्यांना म्हणाला—“एका हा कुलकर्णी राज्याची राखण नाही. मी कधीच त्याची जपेक्षा ठेवली नव्हती. हा बाक्या आईचा दड होता.”

मंतर भरत व शत्रुघ्न कौशल्याच्या महाकांत गेले. कौशल्याने सीतेशीतच त्यांना आशीर्वाद दिला. बापूच्या सताण्याकडूनच किंवा आपल्या मतावेच आईने मोन्दी वर पायिले आहेत जसा संशय कौशल्या मातेच्या मनांत जसाका हे भरताका वळखे म्हणून त्याने तिच्या पायां पडून मांशितले कीं मी रामाच्या कवीं वनवासाला पाठवीन कां! मी आशेळी होई. माझ्या मारे जय वडले हे देखील मला कळले नाही. तेव्हां कौशल्याच्या मनाचे समाधान झाले व तिने भरताका दरराजवळ ओढून आली व तिने भरताका दरराजवळ ओढून आली व तिने भरताका दरराजवळ ओढून आली.

बांदोबा

बांदोबा

मिचल्यात पडिल काही आले व त्यांनी त्याला समजावून सांगितले कीं बाळ बळ! आतां शोक करून का महाराज परत येणार भाईत. जवळर ओपेष्टि करून टाक.

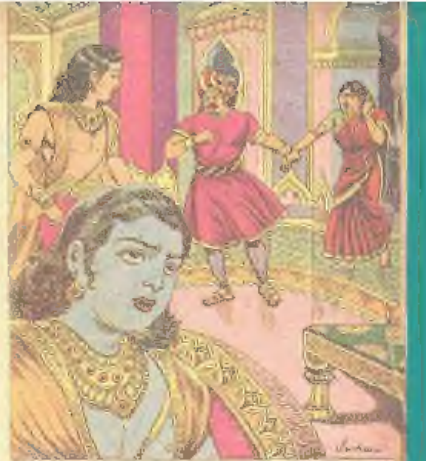
तेकांत बुडवून ठेवलेला वचरथाचा वेड पाहून भरताका बास्तच वाईट वाटले. तो शोक करू लागला—“बाबा! तुम्ही गेव्हात! दारा वचनाला गेला. हे राम सभाळणें बास्माकडून कसे होणार!”

दृश्यथाच्या वेतथावेळ सर्व नागरिक आले होता. अंतःपुरांतील क्रीडा प्राकृतीतून बाळच्या होण्या. शर चितेवर ठेवण्यावर भरत व तिला टाकावी पितेला वीतवा नदक्षिणा घातली. मंतर भरताने वसि दिला.

भरताने दहा दिवस घुलक पाळले. वेड तेराव्या दिवशी रात्रीप्रमाणे तपन पिडदान वगैरे करून झाडणांना जल, वळ व भाई यांचे दाव केले.

भरत व शत्रुघ्न अस्त्रि आणायला गेले तेव्हां दोघांच्छ दोघांमून वळवळ अशु-नवड काढे होवा.

चवदाव्या दिवशी भरत व शत्रुघ्न दोघे परतण्याची बोळत होते. शत्रुघ्न म्हणाला—“केकेयी मातेने कोणता वर मागल बेतका कडे बांदल्या.



बांधे मला एवढे जाळ्ये घातत नाही. लक्ष्मण हे सर्व स्वस्यपणे पहात कला काय बसला. कांचे मला जाखयें वाटत आहे.”

सितल्यांत मयरा हंसत नहून पाहून त्या बाजूला आली. तिचा हात घेऊन भरपटल द्वारपाळ घेऊन आला व म्हणाला—“सारे कांई धा कुपरीतले झाले.” तिला शाहतांच शत्रुघ्नाच्या सज्जपाचाचो आग वस्त-कापयेंड मेळी व जवळार उपयुक्त तो तिला पारायला घालला. ते पाहून मंथरेबरोबर आलेल्या दुसरी बावळल झालून कौशल्याने “केकेयी मातेने कोणता वर मागल बेतका कडे बांदल्या.

बांदोबा

बांदोबा



कसा जोरजोराने ओरडू लागली कैके-
यीने धपधप करून तिच्या बांचबिलें तैज्यां
मातुन तिहाच खूप रागावला. "ह्या कुण्डीका
तुं होवपावर कडवून ठेवले आहेस. तुं
पतिव्रतातिनी आहेस.

तेज्यां भरत पुढें जाऊ व म्हणाला-
"शत्रुभा! अरे! तुं जीवन करणार का!
अर रामाका हें कळलें तर त्याका आपढेल
का! रामाका राग येईल म्हणून मी आईचा
शिचछेद केला नाही. नाहीतर तिचा शेवट
करून केव्हांच मोकळ्या झालो असतो.
छोद त्या शुनडीका."

दुशरी राजधानीतील मद्रुल बागरिक
वेळून सरदार म्हणाले-"भारता! राज्याचा
हो माझा शेजोतीरो संमलकाच राहिले.
सुदैवतनें अद्याप राज्यांत अतमकता कायली
नाही. राज्याभितेक लश्कर वळन जे."

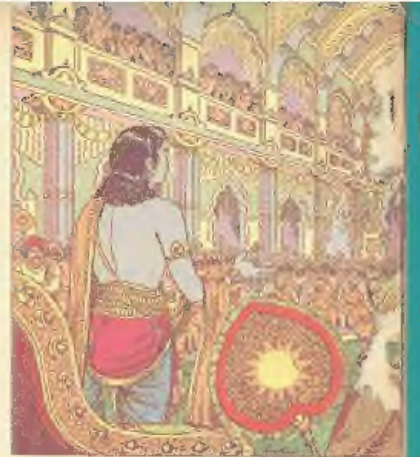
भरत म्हणाला-"मी तुमकांच्या
म्हणण्याबाहेर का आहे! रत्न सूर्यकांचा
रीतीप्रमाणें जेष्ठ मुहयाच गादीत बसल
असतो. म्हणून मकर गादीवर बसविण्याचा
आमद तुम्ही कराया हें बरोबर दिसत नाही.
माझ्या आईच्या इच्छेसाठी म्हणून मी गादी-
वर बसायला मुळीच तयार नाही. मी
रानांत आऊन राहावा राज्याभितेक करवितार
आहे. त्याचे वाम वळन, विनक्या करून
त्याका परत जयोचेला बोळावून वेळून
वेणार आहे." तो फलूक घाला नाही तर
मी त्याच्याबद्दल वनकस येईन राज्याभितेक
सम्राज्य होणार आहे. म्हणून राज्याभितेकाल
आवडतका सर्व सज्जान रावांस वेळून जावची
तयारी करा."

भरताच्या सूचनेप्रमाणें ठाकरी सुल
झाली, झाडें सोडून रस्ते कासले वनप्यांत
आले. सोळांवर फूल बांधण्यांत आले.
साचखळी मळून कडण्यांत आले. जागो-

जागी विहिरी लणण्यांत आल्या. सीईस्तर
अथवा जागी राहूच्या बरोर उमारण्यांत आल्या.
शरतू नदीमातून मंगेच्या काठापर्यंत जागो-
जाली छिबिरे उमारण्यांत आली.

दुसऱ्या दिवशी पहाटे संलनांद, शिंगाचा
आवाज, लोखणाड बंगेरें ऐकून भरत जागा
झाड. त्याच्या होळ्यांतून असू आले. हो
म्हणाला-"मी रावा नाही. माझ्या नांवांनं
हो लुतिगठ काढला! ही भंगळबाचें
कळाळा! वेद काय सर्व!"

बलिष्ठ मुनीच्या आज्ञेनें दरवार भस्मा-
सर्व मानझी, दारवारी, मंजी, सरदार व
अंधलिक गजे दरवारांत खबर झाले. बलिष्ठ
मुनीची मरणात्ता आदरपूर्वक बोळावून राज्या-
भितेक करून घेण्यास तार आग्रह केला.
म्हणाला-"महाराज दखतय प्रजेला स्वताच्या
मुकाधारसे कायदीन, तुं सुद्धां राजा हाक्यवर
तसेच भितेचें घालून करा." वणभरत म्हणाला-
"मी ज्या मातेच्या पोटीं जन्माला आलों
आहे तिच्या करामाणें मला तुम्ही म्हणतां
ते ऐकणें व स्मरणणें बागणें भागच आहे.
पण मी म्हणून तोटी रोदा बास घेत आहे.
माझे निवेदन ऐकून ज्या व मन दुष्काळ
घाटेक ये करा. मला रामाशिवाय एक क्षणभर
कोण करणार आहे! असा अथम राजाच्या



देखील जयोचेला राहणें करणार नाही. मी
प्रथम रानांत जातो व रामाका भेटतो. त्याका
बरोबर वेळून येतो व त्याचा राज्याभितेक
बापण सर्वेच भिळून करूं. हो कदाचित
कवून होणार नाही. म्हणून राज्याभितेकाची
सर्व तयारी करून घेऊन कापण सर्वेच रानांत
जाकं या. तो परत आला नाही तर मी
लक्षणासारखा रामाच्या बरोबर कनांत
आईन. बाचांना ह्दयांत व रामाका मत-
पण मी म्हणून तोटी रोदा बास घेत आहे.
माझा पाठवून मला माझ्या आईनें राख्य
भिळवून दिले आहे. माझून जास्त हिल माझे
कोण करणार आहे! असा अथम राजाच्या



राज्यांत लुट्टी करून सुखी न्हाऊ जलें का दुसऱ्या बायलें !”

एवढें देकल्यावर सर्वोच्या मनाचें समाधान झालें. सर्व रामदवांन्याटी जागुरतेन वन-गमनाची तयारी करूं लागले.

दुसऱ्या दिवशीं भरत पहाटे उठून वन-गमनास निघाला. त्याच्याबरोबर चतुरंग सैन्य होतें, — नऊ हजार हत्ती, साठ हजार रथ, एक लाख घोडेस्वार व अर्धवृत्त पायदळ सैन्य.

कौशल्या, सुमित्रा आणि कैकेयी पण पालकींत वसून निघाल्या. कैकेयीच्या माने-वा बसलेलें भूत उतरले होते तिची चूक

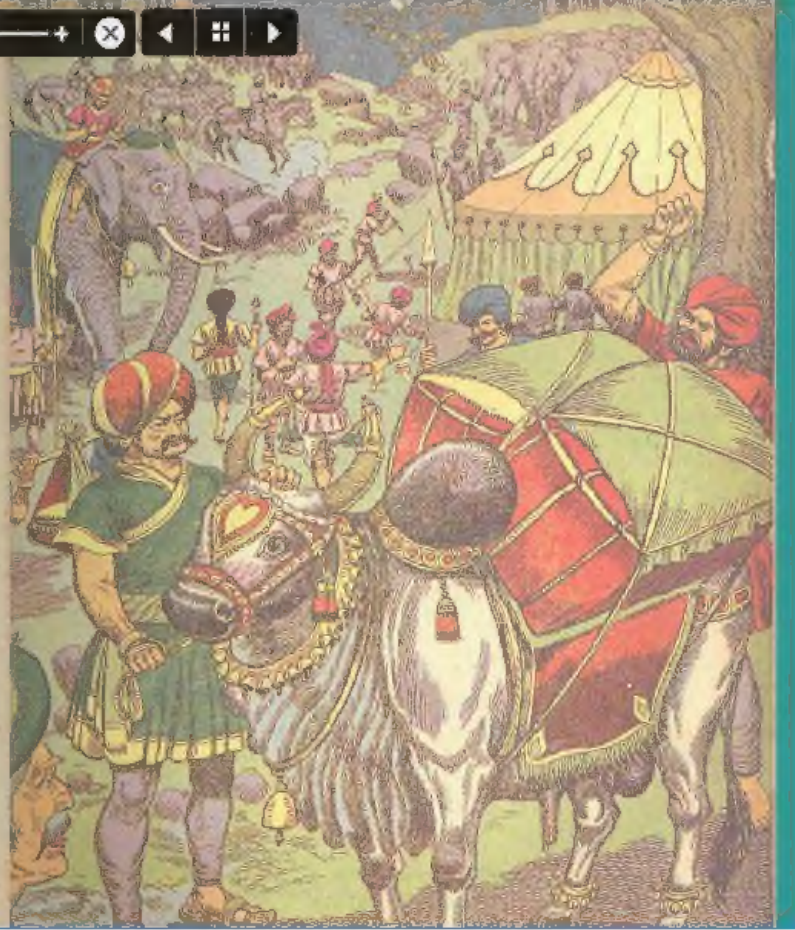
तिच्या मुलानेंच तिच्या पदरील बाणली होती. तिला कुत्र्यामांसदल पक्षाशाप वाटत होता. तिची पालकीच सर्वांत पुढें होती.

ज्योष्यानगरी जोसाळ पडली. न्हासारे व छेके पंगळे स्वताच्या माग्याला बांध देत ज्योष्याला राहिले. तरी कांहीं लोक रथंत, वैठ गाडींत किंवा इतर वाहनांत वसून निघालेच.

इतकें मोठें सैन्य घेऊन भरत गंगेकाठीं मृगवेरपुरीं येऊन पोचला. त्यानें नदीकाठीं तोईची जागा पाहून राहिल्या उभाण्यास व उत्तरप्यास लागितलें. तो मन्त्र्यांस म्हणाला—

“आजची रात्र आपण नदीकाठींच बिभांडी वेऊं या. मी नदींत उतरून तपण करतो.”

म्हासमुद्रासारली भरताची सेना गंगेकाठीं उतरलेली निघादराज शुद्ध यानें पाहिली. त्यानें भरताला रथांतच जोडललें. त्यानें आपल्या कांहीं बिधामघात्र अनुयायांना जवळ बोळाविलें आणि म्हणाला—“भरत इतकें मोठे सैन्य घेऊन रानांत का बरें निघाला आहे ! राम राजांतून परत येऊन आपले राज्य कदाचित भरत मागीक म्हणून रथाच कांय दूर करण्याचा हेतू तर नसेल ! कांहीं असो, रागाच्या रक्षणाची न्यायदारी आप-





Restore



127



ब्यावर आहे. तो माझा सखा मित्र आहे. म्हाणून पांचशें नावा तयार ठेवा, प्रत्येक नावेत शंभरजण असले पाहिजेत. वेळ पाहून वागता येईल. नावेत शस्त्रां व रस्ते भरून घ्या. भरत मैत्रीच्या भावनेने जात असेल तर आपण त्याचे मित्र व तो शत्रु दुष्टीने जात असेल तर आपण त्याचे शत्रू."

नंतर गुह भरत कोणत्या हेतूने निघाला आहे हे पाहण्यासाठी बरोबर उपहार घेऊन भासे, शब्द व फळफळावळ घेऊन निघाला. गुह नेत असलेला राहून सुभंज पुढे गेला व त्याला आश्वपूर्वक भरताचवळ बोलवून घेऊन आला. त्याने गुह राजाची ओळख करून दिली. म्हणाला— "हा रामाचा सखा व मित्र आहे." गुहाने सर्व उपहार भरतासमोर ठेवून त्याला नमस्कार केला व म्हणाला— "तुम्ही चक्रवर्ती व मी एक तरीच निभावराज.

या गरिबाचे आतिथ्य स्वीकार करावे अशी विनंती करण्यासाठी आलो आहे. पहिल्यापासून माहिती नसल्यामुळे काही उभय राहिली तर भाको करावी."

भरताने गुहाराजाला सन्मानपूर्वक बसवला सांगून त्याच्या मनाचे सर्वप्रकारे समाधान केले व म्हणाला— "राजा ! हे रामाचे चतुर्ग सैन्य आहे. या सर्वांचे तू आतिथ्य करणार आहेस. आमंदाची गोष्ट आणखी काय असू शकणार ? परंतु आम्हांला गरजावळ मुनींच्या आश्रमात आश्रयाचे आहे. आम्हांला वाट दाखविलीस तर तुझे आमच्यवर फार उपकार होतील. येथून वाट सरळ नाही नसे मुकतो."

"मी व माझे अनुयायी तुम्हांला वाट दाखवायला येतील. तुम्हांला थोडा दैवीक श्राव होणार नाही." गुह म्हणाला.

मोठे वासे

सिलोन देशात मोठी तगरानसीक एक प्रसिद्ध मोटेनिकल मार्केट आहे. त्याचे क्षेत्रफळ ११० एकर आहे. येथे प्रत्येकीतीस वासे इतके उंच झाले आहेत की जवळत इतरथ मोटेहि इतके उंच झाले पाहण्यास येऊन जाहीस. या वास्यांची उंची १२० फूट आहे व रुंदी एक फूट.

